

УДК 94(477):94(430) «1918»
DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.27.2022.276199>

І. Б. ДАЦКІВ
Західноукраїнський національний університет, Україна
e-mail: idadskiv@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

М. І. ПОЛИЧ
Західноукраїнський національний університет, Україна
e-mail: polych.maryana@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1285-2281>

БРЕСТ-ЛИТОВСЬКИЙ МИР 1918 р. ТА УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ

Анотація

У даній статті проаналізовано міжнародні відносини України в добу національно-визвольних змагань 1917-1918 рр. Досліджено передумови активізації українсько-німецьких контактів у кінці наприкінці Першої світової війни. Аналізуються особливості контактів між Німеччиною та українськими урядами, вказується на значний вплив політики Німеччини в контексті становлення та розвитку українських державотворчих процесів. Охарактеризовано участь української делегації на Брест-Литовських переговорах, та укладення мирного договору з Центральними державами. **Методологія** базується на принципі історизму та науковості. Використано метод порівняльного аналізу, ретроспективний, історико-типологічний. **Наукова новизна.** У статті досліджено економічні та політичні складники в системі українсько-німецьких двосторонніх зв'язків, які суттєво впливали на структуру зовнішньополітичного курсу офіційних УНР та Німеччини, а також ставали підґрунтям укладання міжнародних договорів. Досліджено активну роботу української дипломатії та торгово-економічних місій за кордоном, яка була спрямована на забезпечення розвитку української економіки та потреб війни за незалежність. **Результати дослідження.** Доведено, що вагомим результатом становлення міждержавних українсько-німецьких відносин можна назвати підписання Брест-Литовського договору, який засвідчив міжнародне визнання держави Українська Народна Республіка. Показано, що українсько-німецькі відносини, впливали на подальші міждержавні військово-політичні і дипломатичні взаємини. Найважливішим досягненням України в той час було збереження державної незалежності, що давало можливість продовжувати національно-визвольні змагання у майбутньому. Загалом проведення такого дослідження є доцільним не тільки в контексті історії Німеччини та України, а й у контексті всесвітньої історії, оскільки еволюція українсько-німецьких відносин у цей період значною мірою залежала від розвитку подій на міжнародній арені.

Ключові слова: українсько-німецькі відносини, міжнародний вплив, уряд, делегація, договір, Брест-Литовський мир.

THE BRES-LITHUANIA PEACE OF 1918 AND UKRAINIAN-GERMAN RELATIONS

Abstract

This article analyzes the international relations of Ukraine during the national liberation struggle of 1917-1918. The prerequisites for the intensification of Ukrainian-German contacts at the end of the First World War are studied. The peculiarities of contacts between Germany and Ukrainian governments are analyzed, the significant influence of German policy in the context of the formation and development of Ukrainian state-building processes is indicated. The participation of the Ukrainian delegation at the

Brest-Litovsk negotiations and the conclusion of a peace treaty with the Central Powers are characterized. **The methodology** is based on the principle of historicism and scientificity. The method of comparative analysis, retrospective, historical-typological, was used. **Scientific novelty.** The article examines the economic and political components in the system of Ukrainian-German bilateral relations, which significantly influenced the structure of the foreign policy course of the official UNR and Germany, and also became the basis for the conclusion of international agreements. The active work of Ukrainian diplomacy and trade and economic missions abroad was studied, which was aimed at ensuring the development of the Ukrainian economy and the needs of the war for independence. **Conclusions.** It has been proven that the signing of the Brest-Litovsk Treaty, which certified the international recognition of the state of the Ukrainian People's Republic, can be called a significant result of the formation of interstate Ukrainian-German relations. It is shown that Ukrainian-German relations influenced further interstate military-political and diplomatic relations. The most important achievement of Ukraine at that time was the preservation of state independence, which made it possible to continue national liberation struggles in the future. In general, conducting such a study is appropriate not only in the context of the history of Germany and Ukraine, but also in the context of world history, since the evolution of Ukrainian-German relations during this period largely depended on the development of events in the international arena.

Key words: Ukrainian-German relations, international influence, government, delegation, treaty, Brest-Lithuanian peace.

Вступ. XX століття закінчилося на фоні значних геополітичних змін в Європі. У 1990 році відбулося возз'єднання Німеччини. На початку 90-х років на теренах Радянського Союзу постали самостійні держави, серед них і незалежна Україна, якій доводилося вирішувати не тільки питання становлення суверенної демократичної європейської держави в умовах сучасних ринкових відносин, а й проблеми зовнішньополітичної орієнтації, налагодження співпраці з усіма зарубіжними державами на рівноправній партнерській основі. Відносини з Федеративною Республікою Німеччиною – провідною європейською державою, яка успішно пододала внутрішньополітичні проблеми постоб'єднання періоду і на сьогодні активізує свою зовнішню політику, є одними із пріоритетних. Німеччина також завжди мала свої інтереси на Сході, в яких Україна посідала чільне місце, що пов'язано з геополітичним становищем німецьких і українських земель в Європі. Однак історія українсько-німецьких відносин XX ст. відзначається складністю, суперечливістю та неоднозначністю. А період 1917–1921 рр., є чи не найбільш яскравим свідченням цього.

Вивчення українсько-німецьких відносин зазначеного періоду має, насамперед, практично важливе значення, адже, для побудови майбутніх міцних відносин необхідно проаналізувати структуру міждержавних відносин в минулому, зробивши акцент як на позитивному так і негативному досвіді дипломатії.

Крім того, вивчення українсько-німецьких відносин є актуальним також у контексті всесвітньої історії, оскільки еволюція українсько-німецьких відносин у цей період значною мірою залежала від розвитку подій на міжнародній арені. Тим паче, що в сучасний світ зазнає значних геополітичних змін, які приводять до виникнення нових держав, перед якими постають проблеми утвердження на міжнародній арені шляхом налагодження двосторонніх взаємин із провідними країнами на засадах рівності та міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед перших робіт варто назвати праці М. Грушевського. Зокрема, в заключних розділах «Ілюстрованої історії України» (1996, 696 с.) автор дає високу оцінку мирному договору, підписаному делегацією Української Центральної ради в Брест-Литовську з Центральними державами і негативно оцінює політику німецького командування на початковому етапі окупаційного режиму. Подібний аналіз міститься в роботі М. С. Грушевського «Новий період історії України: за роки від 1914 до 1919» (1992, 46 с.)

Цікавою і насиченою фактичними матеріалами є монографія І. Б. Дацківа «Брест 1918: європейський прорив України» (2008, 254 с.). Автор значну увагу приділив не тільки переговорам у Брест-Литовську, а й політичному курсу Антанти щодо України перед переговорами процесу з державами Почв'їрного союзу, що дає можливість виявити цілий ряд причин міжнародного характеру, які мали вплив на становлення і розвиток українсько-німецьких відносин.

Монографія кївської дослідниці Н. В. Кривець (2008, 322 с.) присвячена дослідженню українсько-німецьких відносин у 1918–1933 роках у політичній, дипломатичній та економічній сферах у контексті загальної міжнародної ситуації.

Українсько-німецькі відносини формувалися у досить складний період Першої світової війни та національно-визвольних змагань. Як відзначав І. Каменецький, ще під час війни Німеччину зацікавив економічний аспект українського питання, що втілювалося у контакти німецьких політичних кіл із представниками Союзу Визволення України. Німеччина розуміла, що коли Україна стане незалежною державою, то буде противагою Росії і Польщі, зважаючи особливо на конкурентність продукції сільського господарства на міжнародному ринку (Каменецький, 1968, с. 12–15).

У дослідженнях істориків ФРН українська політика Німеччини розглядалась в основному в контексті східної політики та радянсько-німецьких відносин. Після проголошення незалежності України серед німецькомовних істориків значно зріс інтерес до її історії. На початку 90-х років минулого століття з'явилися узагальнюючі праці з історії України К. Гаусманна та А. Каппелера (Hausmann & Karpele, 1993) в яких автори відмічають корисливість української політики Німеччини в досліджуваній період.

Мета статті полягає в тому, щоб відтворити історію становлення українсько-німецьких відносин у контексті загальної міжнародної ситуації 1918 року. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язати такі завдання: 1) з'ясувати міжнародні, політичні та військові передумови українсько-німецького зближення на початку 1918 р.; 2) визначити ступінь впливу політики Німеччини на формування місця України на міжнародній арені.

Методи та методологія проведеного дослідження. У дослідженні використовувався метод системного аналізу, що дає можливість розглянути відносини між Україною та Німеччиною як підсистему глобальної системи міжнародних відносин у досить критичний історичний період, простежити взаємозв'язки і взаємовплив даних суб'єктів міжнародних відносин у рамках існуючої системи. Застосування методу системного аналізу також дозволило простежити взаємозв'язок політичних, економічних і культурних зв'язків між обома країнами і виявити її пріоритетність для зовнішньої політики кожної з держав на конкретних етапах двосторонніх взаємин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для України яка в березні 1917 р., скориставшись революційною ситуацією в Росії і падіння царизму, задекларувала прагнення до відродження державності, першим і найголовнішим завданням було визначити майбутній державно-політичний статус українських земель.

Після ІІІ-го Універсалу 20 (7) листопада 1917 р., в якому було проголошено Українську Народну Республіку (УНР), Центральна Рада розпочала самостійні дії у сфері міжнародної діяльності. Зовнішньополітичною установою Центральної Ради було Генеральне секретарство міжнародних справ на чолі з О. Шульгіним, а після 25 січня 1918 р. – Міністерство закордонних справ (В. Голубович, М. Любінський). В обов'язки Генерального секретарства міжнародних справ входило: виступати від імені держави у міжнародних зносинах, охороняти інтереси українських громадян поза межами УНР, тимчасово – загальне врегулювання національних непорозумінь в межах УНР. (Кривець, 2008, с. 87).

Передісторія двосторонніх відносин УНР і держав Почвірного союзу відбувалася в роки активної війни Антанти і Німеччини з Австро-Угорщиною. Зважаючи на протести в Україні пов'язані з війною, а також прагнення довести світовій спільноті свої самостійницькі прагнення, український уряд Центральної Ради 24 грудня 1917 р. опублікував ноту, в якій закликав негайно припинити військові дії на всіх фронтах і скликати міжнародну мирну конференцію, де УНР була б представлена як незалежна держава. Антанта на заклик делегації УНР не відреагувала, натомість Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія та Туреччина заявили, що таку ініціативу вони вітають і запрошують представника уряду УНР на переговори у Берест-Литовську» (Копиленко О & Копиленко М., 1997, с. 44).

Центральна Рада направила на мирні переговори до Брест-Литовського делегацію на чолі з В. Голубовичем, у складі М. Любинського, О. Севрюка, М. Левитського, О. Полоза, Г. Гасенка та інші (Дацків, 2009, с. 131). Від Німеччини на перемовинах у Бресті-Литовському брали участь державний секретар міністерства закордонних справ фон Р. Кюльман і начальник штабу головнокомандування «Схід», генерал М. Гофман та ін..

Варто зазначити, що спочатку в офіційних німецьких колах обережно ставилися до використання українського чинника на переговорах. Перед від'їздом німецької делегації до Бреста, політика Берліна щодо України зводилася до того, що Німеччина визнає її як окрему державу тільки тоді, коли її незалежність визнає російський уряд. У програмі основних напрямів роботи німецької делегації на переговорах у Бресті-Литовському, яку міністр закордонних справ Німеччини фон Р. Кюльман виголосив у Рейхстазі 20 грудня 1917 р., зокрема вказувалось, що Німеччина буде визнавати право на самовизначення Польщі, Литви, Курляндії, Фінляндії України, Кавказу та Сибіру після аналогічного кроку з боку російського уряду» (Несук, 1999, с. 48.)

Міністерство закордонних справ Німеччини робило настанови своїм делегатам на переговорах у Бресті, в яких застерігало від кокетування з представниками УНР, оскільки це негативно могло позначитись на німецькій політиці щодо Польщі. І тільки коли стало зрозуміло, що більшовики не збираються приймати умов Берліна, що переговорам Л. Троцький не надавав ніякого значення, що його цікавила пропаганда більшовицької програми миру, ставлення Німеччини до українського питання зазнало кардинальних змін і переговори з українською делегацією вона спробувала використовувати для тиску на російську. Відтак, повідомляючи начальника генштабу Пауля фон Гінденбурга про прибуття до Брест-Литовська представників Української Центральної Ради для переговорів, канцлер Німеччини барон Георг фон Гертлінг зазначав, що «це означає значне наше підсилення» (Кривець, 2008, с. 93).

Доречно зазначити, що Кайзер Німеччини Вільгельм II 13 січня 1918 р. озвучуючи свою позицію щодо українського питання на переговорах у Бресті-Литовському вказував, що необхідно продовжувати співпрацювати з Україною. (Перепедя, 1999, с. 32). Загалом Україна розглядалася як противага росії, яка хоча й припинила військові дії, проте все ж таки залишалася потенційним ворогом, а також Польщі та країна з великими економічними ресурсами, в яких були зацікавлені держави Четверного Союзу. Відтак Німеччина мала за мету і після закінчення війни зберегти Україну в сфері свого впливу. Остання мала стати потужним ринком збуту продукції німецької промисловості та джерелом сільськогосподарських товарів. Начальник генштабу Німеччини генерал-фельдмаршал П. Гінденбург у своєму листі до кайзера Вільгельма II писав, що створення української держави зможе пом'якшити польську загрозу для Німеччини (Кривець, 2008, с. 95).

Отже, привабливими були зв'язки між індустріальною Німеччиною та аграрною Україною, а саме можливості використання сировинних багатств України.

Для Німеччини основним було одержати українське продовольство. Однак для цього треба було звільнити Україну від більшовицьких військових формувань. Україна в свою чергу, мала потребу в промислових výroбах і устаткуванні. Проте основним було для України, саме підтримка з боку Центральних держав у протистоянні з більшовицькою росією, у зміцнення української незалежності.

Брест-Литовський мирний договір було підписано у ніч на 9 лютого 1918 року між Українською Народною Республікою, з одного боку, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, з іншого. На пленарному засіданні, присвяченому підписанню мирного договору Р. фон Кюльман наголошував на великому історичному значенні підписання договору між представниками Почвирного союзу і урядом молоді Української Народної Республіки (Несук, 1999, с. 110).

За уряд Української Народної Республіки договір підписали члени Української Центральної Ради О. Севрюк, М. Любинський та М. Левитський. За німецький уряд – державний секретар міністерства закордонних справ, імператорський дійсний таємний радник Р. фон Кюльман, генерал-майор, начальник штабу головнокомандування «Схід» М. Гофман.

Як відомо, за умовами Брест-Литовського договору УНР визнавалась де-юре і де-факто незалежною, стан війни між УНР і Німеччиною та її союзниками припинявся; між країнами встановлюються дипломатичні стосунки; сторони зрікаються анексії і контрибуцій; передбачається обмін військовополоненими, приєднання Холмщини до УНР і створення з Галичини й Буковини окремого коронного краю – автономії. Окрема стаття VIII договору регламентувала відносини в сфері економіки і формувала договірно-правову базу для них (товарообіг між сторонами, структура фінансових розрахунків тощо) (Дацків, 2017, с. 25).

Підписання договору свідчило про визначний успіх української делегації, яка гідно запрезентувала новостворену державу, здійснила перший впевнений крок до її міжнародного визнання завдяки патріотизму, заповзятливості і фаховості всього складу української дипломатичної місії у Бресті, надто, її молодих представників.

Укладення мирного договору з УНР схвально сприйнято і в Німеччині. Вже 11 лютого Р. фон Кюльман у рейхстазі оголосив підсумки мирних переговорів і наголошував, що встановлюється фактичний мир в Україні, розпочинаються державотворчі процеси, що має сприйматися як факт для росії, і вказував на важливу роль Німеччини в цих процесах (Воляник, 1989. 208 с. 128 – 130). Таким чином, перші заяви урядів Центральних держав засвідчили, що укладення Брестського мирного договору уможливило Україні, перш за все, зміцнення й легалізацію її державності на міжнародному рівні, оскільки Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина та Болгарія визнали Україну де-факто і де-юре. (Дацків, 2018, с. 294).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, можна констатувати, що найвагомим результатом становлення міждержавних українсько-німецьких відносин можна назвати підписання Брест-Литовського договору, першої мирної угоди в історії Першої світової війни, яка також засвідчила міжнародне визнання Української Народної Республіки. Загалом аналізуючи розвиток українсько-німецьких відносин, відзначимо, що вони впливали подальші міждержавні військово-політичні і дипломатичні взаємини. Оцінюючи умови економічних угод Української Центральної Ради з Німеччиною, треба враховувати тодішнє зовнішнє і внутрішнє становище України, яке спонукало уряди на непопулярні кроки, частково були й економічні договори. Найважливішим досягненням України в той час було збереження державної незалежності, що давало можливість продовжувати національно-визвольні змагання у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

- Воляник, С. (1989). Берестейський договір, 9.II.1918. Клівленд.
- Грушевський, М. С. (1992). *Новий період історії України за роки від 1914 до 1919*. Київ: Либідь
- Грушевський, М. С. (1996). *Ілюстрована історія України. [Репринтне видання]*. Київ: Либідь.
- Дацків, І. Б. (2008). *Брест 1918: європейський прорив України*. Тернопіль: Астон.
- Дацків, І. Б. (2009). *Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. Монографія*. Тернопіль: Астон.
- Дацків, І. Б. (2017). Німецький чинник у зовнішньоекономічній політиці УНР 1918 р. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія, 1, 20-29*.
- Каменецький, І. (1968). Німецька політика супроти України в 1918 р. та її історична генерація. *Український історик, 1, 5–19*.
- Копиленко, О. Л., Копиленко, М. Л. (1997). *Держава і право України*. Київ: Либідь.
- Кривець, Н. В. (2008). *Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918–1933 рр.* Київ: Інститут історії України НАН України.
- Несук, М. (1999). *Драма вибору. Відносини України з Центральними державами. 1917–1918 рр.* Київ: Політична думка.
- Перепедя, В. В. (1999). *Українсько-німецькі відносини в 1914–1920 рр.: соціоісторичний аналіз*. Запоріжжя.
- Hausmann G., Kappeler A. Hg. (1993). *Ukraine. Gegenwart und Geschichte eines neuen Staates*. Baden-Baden.

REFERENCES

- Volianyky, S. (1989). *Beresteisky dohovir, 9.II.1918*. Klivlend.
- Hrushevskyy, M. S. (1992). *Novyyi period istorii Ukrainy za roky vid 1914 do 1919*. Kyiv: Lybid.
- Hrushevskyy, M. S. (1996). *Iliustrovana istoriia Ukrainy. [Repyntne vydannia]*. Kyiv: Lybid.
- Datskiv, I. B. (2008). *Brest 1918: yevropeyskyi proryv Ukrainy*: Monohrafiia. Ternopil: Aston.
- Datskiv, I. B. (2009). *Dyplomatiia ukrainskykh derzhavnykh utvoren uzakhysti natsionalnykh interesiv 1917–1923 rr. Monohrafiia*. Ternopil: Aston.
- Datskiv, I. B. (2017). *Nimetskyi chynnyk u zovnishnoekonomichni i politytsi UNR 1918 r. Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia, 1, 20-29*.
- Kamenetskyi, I. (1968). *Nimetska polityka suproti Ukrainy v 1918 r. ta yii istorychna heneratsiia. Ukrainskyi istoryk, 1, 5-19*.
- Kopylenko, O. L., Kopylenko, M. L. (1997). *Derzhava i pravo Ukrainy*. Kyiv: Lybid.
- Kryvets, N. V. (2008). *Ukrainsko-nimetski vidnosyny: polityka, dyplomatiia, ekonomika. 1918–1933 rr.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Nesuk, M. (1999). *Drama vyboru. Vidnosyny Ukrainy z Tsentralnymy derzhavamy. 1917–1918 rr.* Kyiv: Politychnadumka.
- Peropedia, V. V. (1999). *Ukrainsko-nimetski vidnosyny v 1914–1920 rr.: sotsioistorychnyi analiz*. Zaporizhzhia.
- Hausmann G., Kappeler, A. Hg. (1993). *Ukraine. Gegenwart und Geschichte eines neuen Staates*. Baden-Baden.